

Z dějin dvou slov.

Krátká dvě slovíčka: „Ty a Vy“, a mají také své dějiny, i všeobecné, i speciální.

Všeobecné obsahují nesčíslné množství opravdu obecných případů a příhod, veselých i směšných, milých i líbezných. To vždy při změnách a přechodech obou slovíček, jako na př. když přátelské a důvěrné Ty za náhlého ochlazení, jakéž působivá povýšení nebo zbohatnutí, mění se v odměřeně nebo směšné Vy, nebo zase když vážné uctivé Vy přechází v důvěrné, sladké Ty. —

Ale to sem nepatří. Pišemeť dějiny speciální, české, ne sice úplně, ale srovnatelné. Po dnes tykáme obecně jen pánu Bohu, nejbližším příbuzným a ještě také někdy malým dětem. Jen my spisovatelé, jak ti „laskavý čtenáři“ známo, tykáme všem. Tak to také činili naši předkové od nejdávnějších dob. Tykali si vespolek a každému i knížeti i králi.

„Tvej Milosti služba má vždy napřed věrná, ustavičná! Králi milý, hospodo milá!“ píše l. 1396. Jindřich z Rožmberka, nejvyšší purkrabí pražský, králi Václavovi IV: k věrné poddanosti se osvědčuje. Z téhož Václava bylo tykání všeobecné i při dvoře. Král

však, dopisuje bratru svému Sigmundovi, vykal jemu a císař tolikéž činil královskému bratrovi.

„— Item vie Láska Vaše, kterak konciliium všeho křesťanstvie v Kostnici chtěli vydati listy klatebné proti vám i vašemu království vedle plného zpravenie; i bylo by se stalo, bychom my se proti tomu nebyli posadili, prací, bedlivostí, prosbami, řečmi, praviece a jistiece, že by vy, jakž jsme za to měli a ještě máme, nebyli nakvašeni tú věcí —“ (kacířstvím).

Tak píše r. 1418. císař Sigmund králi Václavovi, napomínaje ho, aby o zastavení bludův a různic církevních v zemi své skutečně se přičinil. Ale na konec dlouhého listu dotčeného jednou přece proskočilo bratrské Ty. „Také milý bratře slyšali jsme, že se ostýcháš, bych tvých úředníkov neměnil; věz, že bez tvé rady nic nemienim učiniti —“

Od časů Sigmundových králům českým vykáno. Jemu samému páni naši zpočátku ještě tykali, tak pan Oldřich z Rožmberka v hojných svých dopisech k němu pravidelně až do r. 1436. Odtud pak již skoro napořád Vy užívá. Oldřich z Boskovic Sigmundovi už před dotčeným rokem vykal, jak patrně z listu, kterým ho pilně prosí o pomoc k zachování hradu Svojanovského a kterýž list podepsal: „Oldřich z Boskovic, služebník VMti chudý —“ A pan Hynek Krušina ze Švamberka a jiní páni kraje plzeňského pěkně Sigmundovi již r. 1425. vykali, žádajíce ho, aby jim ku pomoci klenotu svého zastaveného vyplatiti nemeškal. „Protož VJti dáváme věděti, žeť sme na tu záponu penieze optali a konečnú smlúvu učinili, jestliže VJt ot nás do Sv. Martina nynie přístieho neráčí vyplatiti, tedy záponu po Sv. Martině jmáme vydati. A tak sme se zapsali, že nej máme povědieti, ktoby ji měl; neb jsme jinak peněz na ten základ nemohli dobyti —“

Kolik asi takových psaníček, jen tak mimochodem řečeno, dluhů plný král Sigmund obdržel!

Jiřkovi Poděbradskému, Vladislavovi a všem jejich nástupcům vykali. Oslovení králů českých bylo nejobyčejnější: Vaše Milost, Vaše Jasnost i Vaše Velebnost královská. Veličenstvo je původu novějšího. Králové pak čeští všem i nejmocnějším pánům tykali. Takto na př. ohlašoval Jiřík král nemilost svou Zdeňkovi ze Šternberka:

„My Jiří z božie milosti král český a t. d. Tobě Zdeňku ze Šternberka věděti dáváme, že jsme Tě v svou nemilost vzeli, pro příčiny a viny Tvé, kteréž teď tobě vypisujem: nejprvé, že jsa úředník i radca naše, nezachovals se k nám tak, jakož na Tě příslušelo, a neslušně a nepravě proti nám jakožto králi Českému pánu svému se jmáš —“ a t. d.

Také uherský král Matiaš Korvin ve svých českých listech pánům českým tykal, a způsob ten měli králové čeští ještě koncem šestnáctého století. Tak Maximilian král v listech svých i nejmocnějšímu Petru Vokovi z Rožmberka tykal.

Jinak, v obecnosti, začali u nás vyšší šlechtě vykatí už po husitských válkách, zvláště pak ve druhé polovici 15. století, ač nikoliv ještě důsledně a pravidelně.

Vodňanští tykají panu Oldřichu z Rožmberka, oznamující mu, že Žižka je už na Písku a k Vodňanům přitřhnouti se chystá (1420), ale témuž Oldřichovi z Rožmberka píše Mikuláš z Lobkovic (1449): „A jakož V. M. psala, že v pilnosti mé vděčnost máte, tomuž jsem velmi rád.“

Za to Pavel Dětrichovic, purkmistr Nového města pražského, tykal témuž pánovi i vykal zároveň, když mu výstrahu dával o úkladech, které proti p. z Rabštejna se strojily.

„— — Rač T. M. věděti, že mám výstrahu od znamenitých lidí, že když pojede pan Prokop Rabštejn, že mu má cesta osazena býti, aby nemohl projeti; a tak jest rozmlouváno, aby ho nejímali, než na místě zabili. To V. M. věduci, rač se k tomu přičiniti, jest-li že by jel, aby mohl projeti. Rád slyším, že V. M. jest ve zdraví, toho pán buoh rač prodliti.“

Jako král pánům tykal, tak páni zas tykali pravidelně všem, nejen lidem občanským, ale též i drobné šlechtě, a to nejen za věku 15. a 16., ale také ještě za 17. Vespolek si páni čeští tykali na mnoze ještě koncem patnáctého století. V 16. století však Vy mezi nimi zobecnělo, kterého již také znamenitý pan Vilém z Pernštejna pilně ve svých listech užívá.

Tenkrátě však, vykajíce, důsledně mluvili a psali, t. j. kladli sloveso, na slůvku Vy závislé, také množným počtem. Tak píše jmenovaný pan z Pernštejna Ludvíkovi I., králi českému, oznamuje mu, že chce k němu, až v Brně bude, přijeti: „— aby V. M. viděl, jako pána svého. Pak může-li mnou ještě V. M. co dobrého býti, tím račte jisti býti, že rád udělám upřímně—“

A slavný pan Karel st. z Žerotína, meškaje na cestách, píše z města „Staden pět mil za Hamburkem blíž moře“ l. 1591. paní Vanecké, doporučuje v její obzvláštní péči dcerušku svou Bohunku:

„Má nejmilejší paní kmotro, — při tom pak, má paní kmotřičko, svou Bůžičku Vám poroučím a Vás prosím, abyste na to pozor měly, aby ji ta některá mrcha dívka k nějakému neštěstí nepřivedla a obzvláštně, jest-li že byste kam jely, abyste někoho na svém místě nechaly, který by o ni péči měl.“

„Vy“, ujavši se nejprve u dvora českého a ve vyšších kruzích, vnikalo také ponenáhlu do nižších, neproniklo však, jmenovitě na venkově, nikdy úplně,

ani podnes ne, zůstávajíc povždy příznakem jakéhosi panství a jakési vlády. Proto hospodáři se všude vyká, a na venkově i v menších městech sama manželka „pantátovi“ vykala a snad tu a tam dosud tak činí. Vojákům důstojníci tykali napořád i plukovnímu lékaři. Tomu teprve od r. 1785 vykali (vonikali) dle nařízení císaře Josefa II. Vrchnosti a jejich úředníci sedlákům tykali, až se v tom změna stala rovněž za císaře Josefa, jak F. Vavák ve svém spisku „Tma ve dne jako v noci“ svědčí:

„Selský lid mezi zemčany po stavích se pokládá a píše, totiž stav duchovní, stav panský, stav rytířský, stav městský, lid obecní sedlský, jakožto země vzdělavatel, gruntovníci, poplatníci a protož nyní i páni sedlákům říkají vy, an prve i šedivým starcům tykávali.“

Naší zdvořilosti pak ani uctivé Vy nestačilo; již koncem 16. stol. vyskytuje se „Vašnost“, vzniklá ze dvou slov (Vaše Milost nebo Vaše Možnost), kteréž také pan Karel ze Žerotína ve svých znamenitých listech hojně užívá.

V čas ponížení našeho národa i jazyka vzniklo také „vonikání“ nebo „voňování“. Když se pak vědomí národní u nás probudilo a šířilo, zdvižen proti tomu „voni“ obecný odpor, a boj ten je dnešního dne, můžeme říci, vybojován. Vonikání stalo se směšným. K tomuto zbytku naší courtoisie copové nejlépe se hodí sourodé jemu „līběj“.

Než i naše starobylé a zdomácnělé Vy ustoupilo novější dobou tu a tam ještě starobylejšímu a přirozenějšímu Ty. Tak v rodinách našich šíří se tykání rodičům víc a více, ač ještě před nedávnými lety leckdes ani Vy nestačilo a děti musily rodičům pro větší poctivost vonikati. Než tykání už nikdy zcela nezvítězí. Nám na tom také nezáleží.

Nejsmeť tak urputnými milovníky starých časů; ale to sobě zajisté všichni přejeme, aby se navrátila ona váha a vážnost našeho jazyka, jakou měl doma i jinde tou dobou, kdy tykání u nás převládalo. Slovíčko Ty, ostatně u nás již také opěvané, to ovšem nedělalo, ale koření, tohoto času našeho pořád ještě dosti vzácné: národní hrdost a statečnost, kteréž u nás pořád ještě není na zbyt.

1883
